

Molter, a lehetőségek fáradhatatlan keresője

1. Molter Károly publicisztikájának (*Buborékharc. Cikkek a marosvásárhelyi Tükörből [1918—1926]*. Buk., 1980) egyik mai olvasata megkövetelné, hogy előzőleg tájékozódjunk a jelzett időszak eszme- és irodalomtörténeti tájain, hogy valamely esély reményében tájolóhassuk be az életmű és szerves részét egy nagyobb összefüggésrendszerbe, hogy értékét pontosabban megállapíthassuk. Az átfogó jellegű, árnyalt és tudományos szemléletű monográfiák és tanulmányok hiánya azonban mindezt alig teszi lehetővé.

A viszonyítási alap, az összehasonlítás lehetőségei is szegényesek, mert az akkori publicisztika ugyancsak nehezen hozzáférhető; legértékesebb részének újrakiadására lenne szükség, hogy bővebb betekintést nyerhessünk a jelzett időszak világába, és helyesen ítélhessük meg egy-egy írónk ilyen irányú teljesítményét. Továbbá szükség lenne az olyan jelentős újságírói oeuvre újból a köztudatba építésére is, mint amilyen például a nagy folytatóé, a harcos Kacsó Sándoré a harmincas években.

2. Az új helyzetbe került romániai magyarság első pillanataiban felvetődő központi problémája az önmegőrzés és a történelmi fejlődés törvényszerű tendenciáival való szinkronban levés, az ezek erőterében zajló aktivitás.¹ „...létünk csak annyiban értékes, fennmaradásunk pedig csak annyiban fontos, amennyiben be tudjuk bizonyítani, hogy tetteink általános szempontból valóban szükségesek” — idézi Méliusz monográfusa, Szávai Kovács Katona Jenőt.²

Az adottságok és történelmi lehetőségek felismeréséből táplálkozva születik meg az első ilyen irányultságú szellemi cselekedet, a *Kiadító Szó*, amely „az ország alkotmányos politikai életébe való bekapcsolódásra [...] és a békés, építő munkában való részvételre szólítja fel a romániai magyar dolgozókat”³.

(Nem érdektelen megjegyezni, hogy alig egy évvel később, 1922-ben jelenik meg egy hasonló eszmeiségű felhívás a *Tűz* című, Bécsben megjelenő hetilapban. A Gömöri Jenő szerkesztette lap — egy időben kritikai rovatát Gaál Gábor vezeti! — a magyar irodalom egyetemes orgánuma kívánt lenni; a szóban forgó fölívás a magyarságot a szomszéd népek közti kultúrcsere elindítójának tekinti.)⁴

A politikai-közéleti cselekvés mezején, a gyakorlatban azonban a történelmi-leg helyes és haladó jellegű felismerések és elvek megvalósulása késlekedik vagy módosulást szenved.

Az új történelmi-politikai helyzet és a különböző osztályoknak, rétegeknek az ehhez való viszonya, érdekszférája határozza meg az első évtized eszmeáramlatainak kialakulását és működését. A reakciós-konzervatív eszmékkel együtt éltek és hatottak a polgári radikáliszmuséi és a demokratikus népi törekvésekéi, mint a munkásosztály érdekeit kifejező eszmék.

A kezdeti években a transzilvanizmus koncepciója volt a legerősebb és leginkább átfogó jellegű erkölcsi-politikai és szellemi „irányzat”. Rendkívül összetett-szövevényes egység volt — polgári jellegű és sok tekintetben progresszív. „A transzilvanizmus egyidőben jelentett közösségi cselekvésideált és írói valóságlátást, közügyi aktivitás-etikát és művészi krédót.”⁵

3. A kezdeti években úgy tűnt, mintha az írás, az irodalom menedéket nyújtana. Mindenki ír ezekben az években — mondja (egy kis túlzással) a korszak kitűnő ismerője, Jancsó Elemér. 1919—1925 között több mint ötven magyar napilap jelenik meg Erdélyben; az igazi irodalmi értékek megszületése, akárcsak a hazai irodalmat olvasó-támogató közönség kialakulása azonban még várat magára.⁶

A nagy irányvessztettségben — ami elsősorban a társadalmi és közösségi psziché szintjén jelentkezett — és a közéleti bénultságban a publicisztika lesz, már a kezdeti években, az irányjelző és kezdeményező. „Mikor a gyakorlati politika és a közügyi aktivitás még csak szemlélte az eseményeket, a közösségi megkapaszkodásvágy már kigyöngyözött egy rendkívül magas szintű publicisztikát, amely demokratikus vétetűszellemmel és átfogó problémaérzékenységgel lépett küzdelembe az ittmaradás, az építő és önmegőrző cselekvés, a kisebbségként is teljes életet élés történelmi igényének tudatosítása érdekében.”⁷

4. A fiatal Molter még az új történelmi-politikai helyzet kialakulása előtt, 1918 forradalmas őszen fölívillantja a társadalmi átalakulás Károlyi és Lenin nevével jelezhető útját. Polgári radikális és októbrista eszméi tehát nem egyik nappól a másikra, a politikai fordulatokkal egyszerre tűnnek föl; világnézeti radi-

kalizálódása hosszas folyamat eredménye, melyre Ady és a haladó európai szellemek háború alatti magatartása lehetett hatással. Mert tisztánlátásról tanúskodik a munka és a jövő békés építésének programja, melyet 1918 novemberében hirdet meg: „... az egyetlen radikális gyógymód és életfenntartó eszköz a munka“ (7); „Hagyják csak pihenni az ösöket. Mi jobban szeretjük az unokáinkat, a gyermekeinket és a jövőnket, mint csodálkozni az őseinken és fakir egykedvűséggel a köldökünköt nézni. Azok az ösök, kik e hazát megszerezték és fenntartották, nagyon is derék emberek voltak, annyira, hogy minden bizonnyal megundorodtak azon utóbbiakról, akik őket kamatoztatják. Mi is undorodunk már, akik megtanultunk keményen dolgozni, és lelkünkben hordozzuk egy világbontás veszedelmes tűzcsóvját és a katasztrófa után egy áldott világlejlődés csíráját. Alig várja a munkás magyarság, hogy szétüthessen a sok szavalóhajnok és távbeszélő uraság közt, akik kongó szólamaikkal és pudvás, kopott verikli-melódiáikkal senkit sem fognak már táncra csalogatni és elzsongítani.“ (8.) Másutt, ugyancsak ezekben a zavaros-bizonytalan napokban írja, a legjobb polgári humanistákkal egybehangozóan: „És szemforgató lator az, aki azt tanítja, hogy a nemzetek élete, a haza sorsa milliányi életégység halálát kívánja. Ellenkezőleg: millió élet fönnmaradása, ápolása, ennek az értéknek a teljes kitermelése adja a hazát, ezt a boldog, szeretetteljes tömegegységet. Ebből a tudatból ered az az ösztönös érzésünk, hogy amikor az életet nemzi az élet, ujjongó gyönyör születik, de amikor az élet halálra válik, keserves veszteség érzete és a gyász könnye türemlik fel a szemekben.“ (10.)

5. A *Tükkör* című napilap 1913-ban indult Marosvásárhelyen. (A Dienes László-kötet jegyzetanyagában mint hetilapot említik⁹) 1918-tól Morvay Zoltán szerkeszti, megszűnéséig, 1926-ig. Ebben a lapban jelentek meg a most újraközölt Molter-írásművek. 1918-ból és 1919-ből hármát-hármát, 1920-ból kettőt, 1921-ből hármát olvashatunk a kötetben; a következő négy év terméséből összehasonlíthatatlanul többet — kilencvennyolcat — válogatott a kötet összeállítója. Az 1980-ban jegyzett bevezetővel együtt tehát összesen százötven Molter-cikket tartalmaz a kötet.

„Életem legmegrendítőbb korszakát idézi föl ez a kisebbségi tükkör, egy életformaváltozás rianását, sorsfordulását, amikor minden cselekedetünket az élni-akarás diktálta“ (5.) — olvassuk a bevezetőben. A tényeknek és adottságoknak éles szemű meglátója (spectatora) és helyre tevője ebben a nagyon bonyolult, összekuszálódott időszakban Molter, s a lehetőségek fáradhatatlan keresője. Személyes meggyőződését, állásfoglalását soha nem rejti el. Tisztán látó a köz- és irodalmi élet csatározásaiban és a koreszmék között, értékek rendszerezője, ítéleteiben határozott szavú, megbízható, mert mércéje nem a provincializmusé, látóköre pedig nem „tyúkhorizont“ (ahogy néha dühében nevezte a húszas évek szűk látókörűségét).

6. Az írás felelősségteljes, józan elkötelezettje. Látja és tudatosítja a születő irodalom fő fogyatkozását, az „irodalmi aprópénzesörgetést“, és siettetni az igazi (erdélyi) értékek megalkotását, de ebbéli igyekezetében nem tesz engedményt az állértekeknek: feltételezi a szigorú szelekciót és a súlyos önkritika jelenlétét. (22—23.) A hibák elhallgatását azzal magyarázni, hogy szüksége volt irodalmunknak az „üvegházi melegre“, gyenge mentség. Pajtás-kritika folyt a kezdeti években — alapítja meg Molter (112.), holott a kritika kötelessége „rákényszeríteni az erdélyi tollakat, hogy a legjobbat nyújtsák erejükhez képest“. (64.)

A kritika ugyanis — mondja a következő periódus kimagasló alakja, Gaál Gábor — nem vidéki műfaj: „Kritika csak ott van és csak ott lehet, ahol az emberek és a tehetségek, az írók tehát és a kritikuskok, száz százalékban megszűntek vidékiek lenni. Mert, mint mondtuk, a vidékiesség korántsem középszerűséget jelent, hanem az elme és a kedély törését, mely elsősorban abban mutatkozik, hogy a vidéki emberben torz a tükrözése a jónak, az igaznak és a szépnek, a helyesnek és a helytelennek, és ennek következtében torzak és helytelenek a vidéki ember állásfoglalásai és viselkedései. A vidéki tehetség és a vidéki kritikusk torz relációba állítja önmagát, illetve értékeléseit: *saját magán keresztül ítéel*. Márpedig mi jöhet ott létre, lehet-e ott kritikáról beszélni, ahol a vidéki ember személye a norma?“⁹

Ismert (és vitatható) azonban Gaál Gábornak az ún. kisebbségi kritikáról alkotott koncepciója, hogy ti. amennyiben ez ítéel és levág, nincs semmi értelme az adott körülmények között: „A kisebbségi kritika nem vidéki szempontokat és nem is elfogultságot jelent. A kisebbségi kritika a sokfajta kritikának egy neme: az, amelyik nem írja és nem írhatja ki magát teljesen. A kisebbségi kritika a bírálat ama formája, melyben a kisebbségi helyzet hősi ellenállásainak gátlásai és tudatos célkitűzései a formáló erők — erkölcsi és esztétikai jogosultsággal.“¹⁰

(Spectator ugyancsak a szigorú szeretet tisztá kritikai hangjáról beszél, amelyet az egyéni és csoportérdekeknek beárnyékolni nem megengedett dolog.¹¹)

A klasszikusaink által kialakított értékrendszer feltékeny őrzője Molter, s az író feladatának tekinti, hogy nőjön föl ezek mellé az értékek mellé: „Egyelőre írók kelljenek. Akik egy-egy világot hívnak elő a belsejükből, akik utat mutatnak a derengésben, akiknek nevét legalább akkora súllyal vessék a jelen serpenyőjébe, mint a régiekét, az el nem felejtettekét, az óriásokét, akik bizony még mindig — örömmel szégyellem magam — úgy elfeküsznek az olvasóközönségen, mintha mi nem is volnánk. Legyőzni őket lehetetlen. De föltörni melléjük férfimunka volna!” (23.)

Talán ehhez a gondolathoz vezethető vissza a kritikával kapcsolatos elvárása, hogy ti, a kritikus az íróhoz képest legyen konzervatív, hiszen — érvel Molter — ha előbbi a modernebb, akkor az alkotás meg sem születik. (112.)

Határozottan emeli föl szavát az ún. „kölyökirodalom” ellen, amely felszínes elevenséggel próbálja megtéveszteni közönségét, felelőtlenül eldobja a folytonosság követelményét és az emberi szellem egyetemes értékeit anélkül, hogy törekedne ezzel legalább összemérhető értéket alkotni. (24—25.)

A kezdeti években az irodalmunkat és irodalmi életünk jelenségeit figyelemmel követő írásaiban a Balogh Ernő, Ligeti Ernő, Tompa, Áprily neve fordul elő leggyakrabban; majd a következő periódusban — ezt a *Szellemi beháború* című gyűjteményes kötetben¹² követhetjük nyomon — az Olosz Lajos, Tamási Áron, Berde Mária, Balázs Ferenc, Kisbán Miklós, az újabb nemzedékből Dsida Jenő és Szemlér Ferenc, Salamon Ernő és Kovács György neve szerepel. A magyarországi irodalomból érezhetően a *Nyugat* első nemzedéke áll közel hozzá; az ún. divatos írók pedig megkapják tőle a bírálatot: Molnár Ferencet írómesterembernek nevezi (118.), Herczeg Ferencről pedig nyíltan kimondja, hogy sohasem lépett epokálisan kora elé, kortárs közönségét nem előzte meg ismeretlen területek művészi fölfedezésével. (39.) A kortárs világirodalomból elsősorban a németet követi példás következetességgel; Gerhart Hauptmann, Thomas Mann — és Anatole France jelent igazi mércét és példát számára.

A klasszikus hagyomány, amint láttuk, irodalomszemléletének, értéktételezésének tengelyét alkotja. Érthető tehát tiltakozása minden olyan törekvéssel szemben, amely ezt megcsönkítani-meghamisítani akarja. A Horthy-Magyarország irodalompolitikájával szemben is, mikor például Madáchot kisebbítik meg: „S lassanként előkerül a rémítő divat — vajon mikor kerül Petőfi sorra? —, hogy valás és világnézet szerint osztályozzák szentjeinket [klasszikusainkat], míg ideát éppen vallásunk és kultúránk miatt áll a torna, és mi éppen azokra a zsenikre hivatkozunk szent jogaink védelmében, akiket odaát a rövidlátás kikezdet.” (157.)

Helyesen ítéli meg az irodalmi mű lényegét, amikor a benne egyesülő két alapelvről beszél: a műalkotás „önbecsü értékéről” és a kor kritikájáról, az író hovatartozásáról, amely ugyancsak benne foglaltatik a műben. (97.) Mai fogalmakkal úgy mondhatnók, hogy az esztétikum erkölcsi vonatkozásokat is magában foglaló szféra. A történelmi tárgyú művektől is e kettősséget kéri számon: „Csak nyúljanak jeleníteni tudó nagyok a múltba, béleljék a jelent az emlékezés biborával, szorítsanak tréningre egy hosszú, mostoha jövőre, élesszenek újra nagy célokat, és zengjék a jövőt a méltóságos múltnak a zászlói alatt, de —

De ugyanakkor vegyenek ostromt a kezükbe. És verjék ki a templom pitvarából a múlttal kifárkodó kéregmagyarokat. Akik a múltból akarnak maguknak jövvelmező jövőt összekaparni.” (40.)

Azon tisztánlátók egyike Molter, akik nagyon korán hirdetik nálunk Bartók Béla forradalmi művészetét, 1922-ben, Bartók marosvásárhelyi útját megelőzően írja le ezeket a sorokat is: „Ertem, megértem, az úttörő ingénium kellemetlen és minden megrajzolt köröcskét zavaró. De ha már egyszer egész világ magáénak ismerte, elég volt a kicsi kenyérrigyek lármájából. El kéne már ismerni, hogy Bartók Béla alkotó forradalma tovább él a tömegek tiszteletében, mint a politikai és protekciós nullák szívós hepciáskodása.” (26.)

7. A törpe és az igazi humánus törekvésekhez és értékekhez méltatlan korzszaknak következetes ostromozója Molter. Ilyen periódusokban tenyészik a korrupció; a megvesztegetéseknek és az általános züllésnek, értékvesztésnek szinte áttekinthetetlen rendszere fojtogatja az egyént. Válságos évek voltak. Az alternatívák igazi és egyértelmű arca nehezen ismerszik föl ilyenkor, de az írástudó számára csak egyetlen lehetőség marad: rámutatni a kor törpeségére és föltárni minél tökéletesebben a látszatvilág működését. Hittel vállalni a harcnak e nemét. „...érdemes-e ez a küzdelem? Verekedésre születünk-e, huszadik századbeli magyarok, vagy alkotásra? Érdemes-e pocskolni a drága nyugat-csipkézte keleti szóttest, a magyar lelket [...] a földszínen buborékok, jelszavak szappanszaga émelyít, és tombolva ünnepléti magát az emberanyag jelentéktelenebb és erkölcsstelenebb legkisebbsége. Buborékok harca folyik itt, érdemes-e részt venni benne?

Hohó, de mennyire érdemes! Nem buboréknak állni és szállni üresen és szagosan, önmagának és a gondtalanságnak tetszetősen. Hanem kétfőrára belefújni a buborékok sorába egy szájjal, kettővel, millióval, hadd legyen szellő, szél, sőt vihar e fúvásból, és hadd takarodjék e szagos sereg a tisztaság és tisztesség viharától a semmiségbe. (172—173.) Néhány sorral lennebb pedig: „Mérhetetlen honvágyat éreznek minden ország tömegei a becsület után, sóvárgás ül az arcokon, és csillanó szemek üdvözlik a bátor szót, mely a jellemek diktatúráját követeli a jellemtelenek fölött.“ (173.)

Íme, Molter tájékozódásából, érdeklődési köréből a tömegek sem maradnak ki. Az „elégületlen, ezerfejtű proletariátus impozáns“ erejéről cikkezik például 1923 májusában. (81.) Október emléke kitörülhetetlenül él tudatában. A hatalomból, a saját sorsa tudatos megtervezésének munkájából kizárt tömegek nevében szólal meg többször; tisztán látja a világ kiáltó társadalmi és nemzeti igazságtalanságait, és szilárd meggyőződése, hogy meg lehet szüntetni a zsarnokságot kitermelő rendszert. Pontos a húszas évekről adott diagnózisa: „úgy tekintünk napjainkra, mint a lelki kegyetlenségek és az idegtortúrák klasszikus idejére. A test sanyargatása ritkább és ocsmányosságában kiáltóbb divat már, de ennek mintegy pótlásaként válogatottabbnál cifrább lelki tortúráknak vetik alá az apró zsarnokok, a fiókkényurak a megcsúfolt ember, az istenarc méltóságát. A lelket kínpadra feszíteni, ezt szabad, ennek semmi akadályja nincs, ennek jajja el se hallik a hatalmakhoz, és ha el is hallatszik, eltakarják a panaszost a cinizmus rongyaival és a perfidia kajánságával.“ (176.) Vagy: „Mintha a legtöbb országban már nyíltan mondanák: tisztességes emberek, álljatok félre, vagy vigasztalódjatok a múlttal... vagy járjatok a sóhivatalokba, most a mi dáridónk adódott, most van itt a mi időnk, melyben zsák a foltját immár megtalálta. Alig látszik különbség fajok vezetése közt, mert a tőke szemérmertlensége határt nem ismer.“ (177.)

Érthető tehát, hogy ellensége mindenfajta diszkriminációnak és fajörületnek, irracionális eszmének. A humánus és a szociális igazság nevében emeli föl szavát ezek ellen.

8. A publicista formaművészetére is figyelniünk kell. Olyan hátrányos helyzetből is sikerült erényt csiholnia, amelyet egy marginális, kisvárosi napilap korlátozott lehetőségei nyújtottak munkatársának. A párhuzam kedvéért fölvilanthatjuk az irodalomkritikus és esztéta Gaál Gábor nevét, aki — más körülmények között — szintén a szűkös lehetőségek közepette gyöngyözött ki különös műfaji változatokat.

Nem idegen Moltertől — amint a publicista Gaáltól sem! — a szépírói eszközöket is igénybe vevő példázat és kroki, és a fikcióra alapozó vagy esszébe hajló publicisztikai írásmű sem. Szellemi frissesség és világosság jellemző cikkeire; tömör előadásmódjuk nagy feszültségek nyelvi hordozója. Nemes pátosz fűti néha írásait, máskor pedig szatirikus élűek. Egy helyütt éppen azt teszi szóvá, hogy a megsokasodott komizságok és emberi gonoszágok idején („a sanda szemek országában“) „nehéz lett megint *nem* írni szatírát“. (166.) Másutt pedig egy-egy jelentéktelennek tűnő hétköznapi tényből, jelenségből indul ki, és szinte észrevétlenül vált át a magas fokú reflexió tereire.

Kövessük Molter publicisztikáját figyelemmel, jelenre függesztett szemmel. Megéri!

JEGYZETEK

1. Vö. Szávai Géza: *Helyzettudat és irodalom*. Kvár-N., 1980. 12.
2. *I. m.* 13.
3. In: Varró János: *Kós Károly, a szépíró*. Kvár, 1973. 84.
4. Vö. Bosnyák István: *Szóakció I. Újvidék*, 1980. 14—15.
5. Nagy György: *A kezdeti transzilvánizmusról*. Korunk, 1973. 11:1655.
6. Jancsó Elemér: *Kortársaim*. Buk., 1976. 98—99.
7. Nagy György: *A „közös sorsépités“ gondolata*. Korunk Évkönyv 1974. 56—57.
8. In: „*sejtelve egy földindulásnak...*“ Buk., 1976. 370.
9. Gaál Gábor: *Válogatott írások I.* Buk., 1964. 158.
10. Gaál Gábor: *Vidéki történet*. Buk., 1977. 55.
11. Vö. Méliusz József: *Az illúziók kávéháza*. Buk., 1971. 188.
12. *Tanulmányok, cikkek, kromik (1918—1944)*. Buk., 1968.